

ધર્મ રસાયણ પીવાથી અમર થવાય છે.

જઈ જર-મરણ-કરાલિયડ તો જિય ધમ્મ કરેહિ।

ધમ્મ-રસાયણુ પિયહિ તુહૂં જિમ અજરામર હોહિ।।૪૬।।

જરા-મરણ ભયભીત જો, ધર્મ તું કર ગુણવાન;

અજરામર પદ પામવા, કર ધર્મોષધિ પાન. ૪૬.

અન્વયાર્થ :- (જિય) હે જીવ! (જઈ જરમરણ કરાલિયડ) જો તું જરા અને મરણના દુઃખોથી ભયભીત છો તો (તો ધમ્મ કરોહિ) ધર્મ કર. (તુહું ધમ્મરસાયણુ પિયહિ) તું ધર્મ રસાયણનું પાન કર. (જિમ અજરામર હોહિ) જેથી તું અજર અમર થઈ જઈશ.

વીર સંવત ૨૪૮૨, અષાઢ સુદ ૬, શુક્રવાર

તા. ૨૪-૦૬-૧૯૬૬

ગાથા-૪૬ થી ૪૮ પ્રવચન નં. ૧૭

‘યોગીન્દ્રદેવ’ મુનિ, દિગંબર મુનિ થયા એમણે આ ‘યોગસાર’ બનાવ્યું. ‘યોગસાર’નો અર્થ આત્માનો સ્વભાવ શુદ્ધ અને આનંદ છે, એમાં એકાગ્રતાનું થવું એનું નામ યોગ કહેવાય છે. એમાં સાર એટલે નિશ્ચય સ્વભાવની સ્થિરતા (થાય) એને યોગસાર કહે છે. ૪૫ ગાથા થઈ ગઈ છે.

૪૬. ‘ધર્મ રસાયણ પીવાથી અમર થવાય છે.’ ધર્મરૂપી ઔષધ પીવાથી અમર થવાય છે. આ ગાથામાં એમ કહે છે.

જઈ જર-મરણ-કરાલિયડ તો જિય ધમ્મ કરેહિ।

ધમ્મ-રસાયણુ પિયહિ તુહૂં જિમ અજરામર હોહિ।।૪૬।।

‘હે જીવ! જો તું જરા અને મરણના દુઃખોથી ભયભીત છો...’ જરા, મરણ અને દુનિયાના સંયોગનું દુઃખ. એવા દુઃખથી જો તું ભયભીત હો, ચોરાશીના અવતારથી (ભયભીત હો) ‘તો ધમ્મ કરેહિ’. ‘ધર્મ કર.’ એ ધર્મ કર એટલે ધર્મ શું? એ આવે છે અંદર. થોડો અર્થ કર્યો છે. ‘ધર્મી તેને જ કહે છે કે જે સંસારમાં દુઃખોથી ઉગારીને મોક્ષના પરમપદમાં ટકાવી રાખે. તે ધર્મ રત્નત્રય સ્વરૂપ છે.’ ઝીણી વાત છે.

ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ આનંદ અને જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. એવા આત્માની અંતરમાં સમ્યક્ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને રમણતા (થાય) એને અહીંયાં ધર્મ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

‘કર ધર્મોષધિ પાન.’ એમ છે ને? ‘તું ધર્મ રસાયણનું પાન કર.’ ધર્મરૂપી ઔષધિ પણ રસાયણ એટલે ઉત્તમ ઔષધિ. ‘જેથી તું અજર અમર થઈ જઈશ.’ જેથી તું અજર અને અમર થઈશ. જરા અને મરણ રહિત થઈશ. પણ ધર્મ એટલે શું?

પહેલું એમ કહ્યું છે કે, મનુષ્યને આ જન્મ, જરા, મરણના દુઃખ પહેલા ભાસવા જોઈએ. સમજાણું? ‘જરા, મરણના ભયાનક દુઃખો છે. જ્યારે વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે, ત્યારે શરીર શિથિલ થઈ જાય છે. પોતાના શરીરની સેવા સ્વયં કરવાને અસમર્થ બની જાય છે, ઇન્દ્રિયોની શક્તિ ઘટી જાય છે, આંખનું તેજ ક્ષીણ થઈ જાય છે.’ વગેરે.

મુમુક્ષુ :- બધું અનુકૂળ હોય ત્યારે!

ઉત્તર :- અનુકૂળ નથી, ધૂળમાંય અનુકૂળ નથી. અનુકૂળ કે દિ’ હતું? બહારના ઇન્દ્રિય મારા અને પદ આદિ અનુકૂળ, અહીં તો કહે છે કે, પ્રતિકૂળ હો કે અનુકૂળ, એ બાહ્ય સામગ્રીની રુચિ છોડી દે. સમજાણું અહીં?

અહીં તો તને ચાર ગતિમાં રખડવાનો ભય લાગ્યો હોય તો ધર્મ ઔષધિનું પાન કર, એમ કહે છે. જેમ બહારના રોગને મટાડવાને ઔષધ છે, એમ જન્મ, જરા, મરણના રોગને મટાડવા માટે આત્મામાં ઔષધ છે. આત્માની પાસે છે. આત્મા સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ અનાકુળ આનંદસ્વરૂપ છે, એનો અંતરમાં અનુભવ કરવો. આત્માના આનંદસ્વરૂપને અનુસરીને અંતરમાં એની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ને રમણતારૂપ અનુભવ કરવો એ જન્મ, જરા, મરણને નાશ કરવાનો એ ઔષધિ-ઉપાય છે. આ એક ઔષધ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? લોકોએ બીજા ઔષધ ગોત્યા કે, ભઈ! આ રોગ ઉપર આ ઔષધ. પણ જન્મ-મરણનું ઔષધ ગોત્યું કોઈએ? હૈં?

મુમુક્ષુ :- વીતરાગદેવે આપ્યું.

ઉત્તર :- વીતરાગ સર્વજ્ઞદેવ પણ કહે છે, એ જ કહે છે. બધા રોગોની દવા (શોધી). આ રોગ ઉપર આ દવા ને આ રોગ ઉપર આ દવા, પણ આ ચોરાશી લાખના જન્મ, જરા, મરણમાં રખડે છે એની દવા કોઈએ ગોતી? એ આ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર વીતરાગદેવ ત્રણકાળ ત્રણલોકના જાણનાર, વીતરાગ કહે છે કે, એને માટે ધર્મ રસાયણ ઔષધ છે. ધર્મરૂપી ઉત્તમ રસાયણ છે. એ ધર્મ કોને કહેવો? સમજાણું કાંઈ? જુઓ! નીચે છે.

‘રત્નત્રયના ભાવથી જ નવા કર્મોનો સંવર થાય છે અને પુરાણા કર્મોની અવિપાક નિર્જરા થાય છે.’ એ ધર્મ રત્નત્રયસ્વરૂપ છે. દેહની ક્રિયા એ ધર્મ નથી, આત્મામાં કોઈ દયા, દાન, વ્રતના ભાવ થાય એ પણ ધર્મ નથી. સમજાણું કાંઈ? આત્મા શુદ્ધ આનંદર્કદ છે એનો અંતરમાં અનુભવ કરવો, આત્મા પવિત્ર અનંત ગુણનું ધામ આત્મા છે, એમાં વિકાર જેટલો દેખાય છે એ આત્મા નથી, એવા આત્મામાં અંતર્મુખ થઈને આનંદની શાંતિનો અનુભવ કરવો એ જ એક જન્મ, જરા, મરણને મટાડવાનું ઔષધ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

‘રત્નત્રય નિશ્ચયથી એક આત્મિક શુદ્ધભાવ છે,...’ રત્નત્રય (છે એ) મોક્ષને લેવા માટે

ત્રણ રત્ન છે. એ ત્રણ રત્ન એટલે સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર. એ સમ્યગ્દર્શન એટલે આત્મા પૂર્ણાનંદ છે એની અંતર્મુખ થઈને નિર્વિકલ્પ શ્રદ્ધા થવી એને સમ્યગ્દર્શન કહે છે. રાગના અવલંબન વિના ચૈતન્યબ્રહ્મ ભગવાનઆત્મા, એની અંતર અભેદ નિર્વિકલ્પ પ્રતીતિ થવી એને સમ્યગ્દર્શનરૂપી જન્મ, જરા, મરણને ટાળવાનું ઔષધ કહે છે. એ આત્માનું જ્ઞાન કે, આ પરમાનંદમૂર્તિ આત્મા છે. એવા આત્માનું જ્ઞાન, આત્માનું જ્ઞાન, બીજી ચીજનું નહિ, એ જન્મ, જરા, મરણ રોગને મટાડવાનું ઔષધ-એક મહાઉપાય છે. અને પછી સ્વરૂપમાં ઠરવું. જે આત્મા શુદ્ધ આનંદકંઠ જે શ્રદ્ધા-જ્ઞાનમાં લીધો હોય એમાં અંતરમાં ઠરવું, રમવું, જમવું, આનંદનો વિશેષ અનુભવ કરવો, એનું નામ ચારિત્ર કહેવાય છે. કહો, સમજાણું આમાં? એ ધર્મ-ઔષધ પણ શુદ્ધભાવ છે.

‘આત્મતલ્લીનતા છે,...’ અનાદિની પુણ્ય-પાપના વિકારી ભાવની તલ્લીનતા (છે) એ જન્મ-મરણના રોગને ઉત્પન્ન કરવાનું કારણ છે. આત્મામાં પરલક્ષી થતાં શુભાશુભભાવ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ આદિ શુભ(ભાવ) અને હિંસા, જૂઠું આદિ અશુભ(ભાવ), એમાં લીનતા એ જન્મ, જરા, મરણને વધારવાનો એ રોગ છે. જન્મ, જરા, મરણને મટાડવાનું ઔષધ, એ ચૈતન્ય ભગવાનઆત્મા પરમાનંદની મૂર્તિમાં લીનતા, એમાં એકાગ્રતા (કરવી તે છે). પહેલો આત્મા ઓળખે, ઓળખીને શ્રદ્ધે, જાણે પછી એમાં લીનતા કરે. એ લીનતા એ આત્મિકભાવ છે.

આત્મલીનતા છે એ ‘સ્વસંવેદન છે,...’ સમજાણું કાંઈ? લ્યો! ગુરુથી મળે એવું નથી એમ કહે છે. સ્વસંવેદન થયું ત્યારે ગુરુથી મળ્યું એમ કહેવામાં આવ્યું. સ્વસંવેદન - આત્મા જ્ઞાનાનંદ પ્રભુઆત્મા છે, અનાદિઅનંત સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ છે. આ દેહ તો માટી જડ છે, વાણી જડ છે, કર્મ જડ છે, પુણ્ય-પાપના ભાવ થાય છે તે વિકાર ને દોષ ને દુઃખ છે. એનાથી રહિત આત્માનો સ્વભાવ, એનું પોતાનું સ્વસંવેદન (અર્થાત્) જ્ઞાન જ્ઞાનથી જ્ઞાનને જાણે, જ્ઞાન જ્ઞાનથી આત્માને જાણે, જ્ઞાન જ્ઞાનથી આત્માને વેદે, જ્ઞાન જ્ઞાનથી આત્મામાં ઠરે, એ સ્વસંવેદન એ જ એક જન્મ, જરા, મરણને ટાળવાનો ઉપાય-રસાયણ છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ?

‘સ્વાનુભવ છે,...’ અનુભવ છે. ભગવાનઆત્મા અનાદિનો પુણ્ય અને પાપ, શુભાશુભ રાગનો અનુભવ કરે છે એ અનુભવ તો પરવિકારનો (અનુભવ છે), એ તો ચાર ગતિના રખડવાના મુળિયાં છે. ભગવાનઆત્મા, એનો જે અનુભવ એ જ મોક્ષનું કારણ છે અને રોગ, જન્મ, જરા, મરણને ટાળવાનું એક રસાયણ છે. રસાયણ એટલે ઉત્તમ ઔષધિ. કહો, સમજાણું કાંઈ? ડોક્ટર ને વૈદ્ય નથી આપતા? ઉત્તમ રસાયણ કે ભસ્મ કે આપે ને કાંઈ? પડિકી. હેં? એ ઊંચી કિંમતી હોય છે. આ પણ ઊંચી કિંમતી રસાયણ કહે છે. ઔષધમાં પણ ઊંચી (ઔષધને) રસાયણ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- કિંમતીમાં માત્રા વધારે રહેતી હશે.

ઉત્તર :- માત્રા એમાં વધારે છે. સમજવા માટે. રોગ તો એની મેળાએ મટે છે. સમજાણું કાંઈ? આ તો દાખલો છે. દાખલામાંથી કંઈ આખો સિદ્ધાંત નીકળે નહિ, અંશ નીકળે.

જેમ એ રસાયણ રોગને ટાળવાનું કારણ છે, એમ ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, એનો અંતરમાં એકાકાર થઈ અનુભવ, શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને રમણતા કરવી એ એક જ જન્મ, જરા, મરણને ટાળવાનું રસાયણ છે, એ એક જ ઔષધ છે. ‘શ્રીમદ્’માં આવે છે ને? ‘શ્રીમદ્’માં. ‘આત્મસિદ્ધિ’માં. ‘આત્મભાંતિ સમ રોગ નહિ, સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુજાણ, ગુરુ આજ્ઞા સમ પથ્ય નહિ, ઔષધ વિચાર ધ્યાન.’ કહો? સમજાણું કાંઈ? આત્મા રાગમાં, પુણ્યમાં, શરીરમાં, પરમાં છે એ માન્યતા મોટો ભ્રમ છે.

પુરુષાર્થ... કાલે આવ્યું હતું ને? બધા વકીલને મૂર્ખ ઠરાવ્યા હતા. પણ એવું લખાણ લખ્યું હતું, માળાએ ગપ્પાગપ માર્યા હતા. આહાહા...! બધા વકીલ મૂર્ખ હોય એમ નહિ. વકીલ કર્તાપિણે થાય તો મૂર્ખ હોય. કહો, સમજાણું કાંઈ? એ તો એવું લખ્યું છે કે મૂરખના જામ જેવું લખ્યું છે. માણસ પુરુષાર્થથી મોટા મોટા વાઘને વશ કરે. આમ પાણી ઉપર મોટા આગબોટ ચલાવે. જેમ છોકરો ખેલ ખેલે એમા પાણીમાં ચલાવે, એટલો પુરુષાર્થ! આત્મા પરનું કરી શકતો હશે? ધૂળમાંય કરે નહિ ત્યાં. સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો કહે છે કે, ભાઈ! તારો પુરુષાર્થ કાં તો વિકારમાં ચાલે અને કાં પુરુષાર્થ સ્વભાવમાં ચાલે. પરમાં જરીયે તારો પુરુષાર્થ કામ કરે નહિ. આહાહા...! ધૂળમાંય કરે નહિ. એક આંખની પાંપણ ફેરવી શકે છે? આમ થઈ જાય છે. ધૂળમાંય લેતો નથી કાંઈ. બધું બહુ લીધું છે માળાએ. વિજળી આકાશમાંથી પકડીને પાણીમાં ઊતારી, આમ કર્યું... વિજળી કંઈ આકાશમાંથી પકડી હશે? આ વિજળી.. વિજળી હોય છે ને?

ઈ જુદી. ઈ ઊતારેલી નથી. આ તો પંખા ચલાવ્યા, પાણીને બહાર કાઢવા આ વિજળી એમ કહે છે. ઈ તો ખબર છે, એની ક્યાં વાત છે? ધૂળેય કરે નહિ.

આત્મા કરે શું? પોતાની સત્તામાં વિકાર કરે અને કાં આત્માનો અનુભવ કરીને મુક્તિ કરે. બાકી પરનું ફોતરું ફેરવી શકે નહિ. આહાહા...! મોટા માંધાતા.. ઓલો નહોતો એક મોટો? ‘રામો.. રામો’ કહેતા હતા ને? ‘ગામા’! એવું એનું મોટું શરીર લઈ જેવું. આખા હિન્દુસ્તાનમાં શું આખા દેશમાં મોટો જોદ્ધો કહેવાતો. ઈ મરવા ટાણે ઓં..ઓં.. (થઈ ગયો).માખી બેસે તો હાથ (ગિંચકી શકે નહિ). આ તો જડ છે, જડમાં આત્મા શું કરી શકે? આત્મા કાં દીનતા કરે અને કાં ઉગ્રતા પુરુષાર્થ કરે, ગિંધો કે સવળો. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- પણ શરીર સારું હોય તો...

ઉત્તર :- ધૂળમાં સારું શરીર. કહેવું કોને શરીર? આ તો માટી છે. શરીર તો માટી છે. એ નિરોગતા હોય તો એની દશા, રોગતા હોય તો એની દશા. આત્માને એને લઈને

કંઈ અટકે છે એ વાતમાં માલ જરીયે નથી. શરીરમાં રોગ (હોય) એ જડમાં છે, એમાં આત્માને શું આવ્યું? કહો, સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો ‘આત્મભ્રાંતિ સમ રોગ નહિ’. આત્મા શુદ્ધ આનંદકંદ છે એમ ન માનતા, એને રાગવાળો ને શરીરવાળો ને પરવાળો માનવો એવો એક મહારોગ મિથ્યાત્વનો એને લાગ્યો છે. આહાહા...! ‘આત્મભ્રાંતિ સમ રોગ નહિ, સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુજાણ’. એને શું રોગ છે એ બતાવનારા જ્ઞાની છે. સુજાણ પણ, હોં! બરાબર જાણનારા. સમ્યગ્જ્ઞાનીની વાત છે. અને એની આજ્ઞા છે કે, આ પ્રમાણે ન માનવું. કુદેવ, કુગુરુ, કુશાસ્ત્રને ન માનવા, એ પથ્ય છે. ‘ઔષધ વિચાર ધ્યાન.’ અને એનું ઔષધ વિચાર અને ધ્યાન (છે). કહો! વિચાર અને ધ્યાન એના ઔષધ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

જુઓ! ‘જ્યાં પોતાના જ આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવનું શ્રદ્ધાન છે, જ્ઞાન છે અને તેમાં જ સ્થિરતા છે, એને જ આત્મદર્શન કહે છે.’ એને આત્મદર્શન કહે છે. ભગવાનઆત્મા પરસન્મુખની ઉપયોગ દશાને ફેરવી અને પોતાના સ્વભાવના અંતરમાં ઉપયોગ દશાને જોડે. ‘યોગસાર’ છે ને? એને સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર કહે છે. ‘એ જ એક ધર્મરસાયણ છે.’ લ્યો! ‘માંગીરામજી’! કેટલું ગુજરાતી શીખીને આવ્યા? સમજાય છે? જવાબ દીધો. કહો, સમજાય છે કાંઈ? એક ધર્મરસાયણ જે ‘અમૃતરસનું પાન છે. જેનું પાન કરવાથી સ્વાધીનપણે પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે.’ આહાહા...! પણ એને સૂઝ પડતી નથી. આ પોતે ભગવાન પાસે (છે). સમજાણું કાંઈ?

અને ‘શુદ્ધોપયોગ જ ધર્મ છે.’ નીચે શબ્દ છે. શું કહ્યું? આત્મામાં હિંસા, જૂઠું ચોરી, વિષયભોગ, વાસના, કામ, ક્રોધ એ પાપ પરિણામ એ અશુભભાવ છે. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, તપ, જપ આદિ શુભભાવ છે, પુણ્યભાવ છે એ ધર્મ નહિ. ધર્મ તો આત્મામાં એ શુભ અને અશુભભાવથી ખસી અંતર આત્માના આનંદમાં શુદ્ધભાવ પ્રગટ કરવો, પુણ્ય-પાપના ભાવ રહિત, એવા શુદ્ધભાવને ભગવાન ધર્મ કહે છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

‘કષાયના ઉદય સહિત શુભોપયોગ ધર્મ નથી.’ જુઓ! એમાં તો એનું બરાબર ઠીક લાગે છે. નિમિત્તનું આવે ત્યારે જરી લાકડું ફરી જાય છે. કષાયનો ઉદય. શુભભાવ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, તપ, જપનો વિકલ્પ ઊઠે છે એ તો રાગ છે, એ ધર્મ નથી. આહાહા...! એ તો શુભઉપયોગ છે, પુણ્યબંધનું કારણ છે. શુદ્ધઉપયોગ-રાગરહિત આત્માની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, શાંતિ, આત્માનો શુદ્ધ વેપાર તેને અહીંયાં શુદ્ધયોગ કહેવામાં આવે છે, એને અહીંયાં ધર્મ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? પછી (લીધું છે), અશુભથી બચવા શુભ કરવું પડે છે ‘પણ તેને બંધનું કારણ માનવું જોઈએ. મોક્ષનો ઉપાય એક માત્ર સ્વાનુભવરૂપ શુદ્ધોપયોગ છે.’ એના વિના કોઈ મોક્ષનો ઉપાય એક્કેય નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ?

‘બૃહત્ સામાયિક’નો દાખલો આપ્યો છે. ‘હવે તું શુદ્ધ આત્મજ્ઞાન પામીને તે

વિષયકષાયોનો પૂર્ણપણે નાશ કરી નાખ. વિદ્વાનો અવસર મળતાં શત્રુઓને માર્યા વિના છોડતા નથી.' હે આત્મા! તને અવસર અત્યારે મનુષ્યદેહમાં અવસર મળ્યો છે. આત્માનું ભાન કરી, અવસર-ટાણું આવ્યું (છે), એ વિકારરૂપી શત્રુને નાશ કરવાનો તારો કાળ છે. આહાહા...! અરે...! ચોરાશીના અવતારમાં રઝળતાં માણસપણું મળ્યું, એમાં આ વિકારરૂપી શત્રુઓને નાશ કરવાના તારા ટાણાં છે અને વિદ્વાન ટાણાંને ઓળખીને શત્રુને હણી નાખે છે. અત્યારે આપણો અવસર છે. સમજાણું કાંઈ? પછી ધર્મરસાયણની વાત કરી છે.

બાહ્ય ક્રિયામાં ધર્મ નથી.

ધમ્મુ ણ પઢિયઈ હોઝ ધમ્મુ ણ પોત્થા-પિચ્છિયઈ.

ધમ્મુ ણ મઢિય-પણસિ હોઝ ધમ્મુ ણ મત્થા-લુચિયઈ. ૪૭.

શાસ્ત્ર ભણે મઠમાં રહે, શિરના લુંચે કેશ;

રાખે વેશ મુનિ તણો, ધર્મ ન થાયે લેશ. ૪૭.

અન્વયાર્થ :- (પઢિય ઈ ધમ્મુ ણ હોઝ) શાસ્ત્રો વાંચવા માત્રથી ધર્મ થઈ જતો નથી. (પોત્થા-પિચ્છિય હો ધમ્મુ ણ) પુસ્તક અને પીંછી રાખવા માત્રથી ધર્મ થતો નથી (મઢિયપણસિ ધમ્મુ ણ) કોઈ મઠમાં રહેવાથી ધર્મ થતો નથી. (મત્થા-લુચિયઈ ધમ્મુ ણ) કેશ લોચ કરવાથી પણ ધર્મ થતો નથી.

૪૭. 'બાહ્ય ક્રિયામાં ધર્મ નથી.' ૪૭ શ્લોક.

ધમ્મુ ણ પઢિયઈ હોઝ ધમ્મુ ણ પોત્થા-પિચ્છિયઈ.

ધમ્મુ ણ મઢિય-પણસિ હોઝ ધમ્મુ ણ મત્થા-લુચિયઈ. ૪૭.

'શાસ્ત્રો વાંચવા માત્રથી ધર્મ થઈ જતો નથી.' શાસ્ત્ર ભણી ભણીને પંડિત મોટો થયો માટે ધર્મ થઈ જાય, એમ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? 'પોત્થા-પિચ્છિય' આ 'પુસ્તક અને પીંછી રાખવા માત્રથી ધર્મ થતો નથી.' નગ્ન મુનિ થઈ ગયા ને પીંછી રાખી અને એક પુસ્તક રાખ્યું, એ કાંઈ ધર્મ છે નહિ. જુઓ! આ 'યોગીન્દ્રદેવ' પોતે દિગંબર મુનિ છે, જંગલવાસી આચાર્ય છે. આત્મધ્યાનમાં મસ્ત છે. એ કહે છે કે, તારા મોરપીંછી ને પુસ્તકથી કાંઈ ધર્મ થતો નથી.

'કોઈ મઠમાં રહેવાથી ધર્મ થતો નથી.' એકાંતમાં જઈ વનમાં રહે, કોઈ મઠમાં રહે. વનમાં અને મઠમાં રહે એમાં શું થયું? ઘણાં ચકલાં એમાં રહે છે. સમજાય છે કાંઈ? હૈં? મઠ અને વન બધું એક જ છે. એમાં શું? ધર્મનું ભાન નથી ત્યાં મઠમાં રહે કે વનમાં

રહે કે ઘરમાં રહે. સમજાણું કાંઈ? અને આત્મા જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ શુદ્ધનું ભાન કરીને ચાહે તો વનમાં રહે કે ચાહે તો ઘરમાં રહે. સમજાણું કાંઈ? આત્માના ભાન વિના કહે છે, કોઈ મઠમાં રહેવાથી ધર્મ નથી.

એમ ‘કેશ લોચ કરવાથી પણ ધર્મ થતો નથી.’ ‘મત્થા-લુચિયઈ’ માથાના લોચ કરે છે ને, છ-છ મહિને? એનાથી કાંઈ ધર્મ છે નહિ. લોકોને એમ થઈ જાય.. આહા..હા..! એ તો જડની ક્રિયા છે. એ કાંઈ આત્માની ક્રિયા છે જ નહિ. એમાં કાંઈ રાગ મંદ હોય અને સહનશીલતા કરે તો એ પુણ્યભાવ છે. અંદર આત્માના આનંદના ભાન વિના એવા માથા મુંડાવે પણ કાંઈ ધર્મ-બર્મ છે નહિ. કહો, સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

‘જે ધર્મથી જન્મ-જરા-મરણના દુઃખ મટે, કર્મોનો ક્ષય થાય, આ જીવ સ્વાભાવિક દશાને પામી અજર અમર થઈ જાય તે ધર્મ...’ કહેવાય છે. એ ‘આત્માનો નિજ સ્વભાવ છે.’ ધર્મ છે, લ્યો! ‘તે જ નિશ્ચય રત્નત્રયમય ધર્મ, સ્વાનુભવ કે શુદ્ધોપયોગી ભૂમિકાને પ્રાપ્ત કરશે.’ લ્યો! પોતાની શ્રદ્ધા કરશે, પોતાનું જ્ઞાન કરશે, એકાગ્રતા કરશે તે સાચા શુદ્ધોપયોગની પ્રાપ્તિ કરશે.

‘જે કોઈ તે તત્ત્વને બરાબર ન સમજે...’ ભગવાનઆત્મા જ્ઞાતા-દૃષ્ટા જગતનો સાક્ષી, જગતની ચક્ષુ, દુનિયાના દશ્યનો દેખનાર, એ જ્ઞેયનો જાણનાર એવો ભગવાનઆત્મા જ્ઞાતા-દૃષ્ટા અનુભવમાં ન લ્યે અને એ સિવાય ‘બાહ્ય ક્રિયા માત્ર વ્યવહાર જ કરે અને માને કે હું ધર્મનું સાધન કરી રહ્યો છું...’ તો એ ધર્મ-સાધન છે નહિ. કહો, સમજાણું કાંઈ? હૈં?

મુમુક્ષુ :- ખેતર વિશુદ્ધિ...

ઉત્તર :- ખેતર વિશુદ્ધો પણ નહિ. ખેતર શેનો વિશુદ્ધો? વાવે ત્યારે ખેતર વિશુદ્ધ કહેવાય ને? વાવ્યા વિના (શું)? ‘ખસ’માં રહેતા, નહિ ઓલા? ફુંભાર નહિ? ગુજરી ગયા. ‘રાયચંદજી’! બહુ આટલા આટલા સુધી ખેતરને સાફ કરતા (પણ) વાવે નહિ. વાવ્યા વિના ઊગતા હશે? શું કીધું એનું નામ? ‘રાયચંદજી’ આપણે હતા ને અહીં? ‘જીવણલાલજી’ની સાથે. એ પછી સાધુ થયા હતા. એ ખેતરમાં બહુ સાફ કરતા. આટલું આટલું ખોદીને અંદરથી બોરડી અને કાંટા કાઢે. વાવવાનો વખત આવે ત્યારે વાવે નહિ. એ પાછા એવી લાઈનમાં ચાલ્યા ગયા. સૂઝે નહિ. ધર્મની લાગણી ખરી. કરે આવી મહેનત અને ટાણાં આવે ત્યારે વાવે નહિ. એવી ન્યાં એની છાપ હતી.

મુમુક્ષુ :- ખડ તો થાય.

ઉત્તર :- ખડ તો અમસ્તુ પણ થાય. ખડ થાવું એમાં શું છે?

મુમુક્ષુ :- દાખલો પણ બરાબર મળી ગયો.

ઉત્તર :- ના, ના. દાખલો છે આ. એને પણ એવી લાઈન. આમ પાછો એને ભાવ

ખરો, દીક્ષા લેવી, દીક્ષા લેવી એવું ખરું કરે ત્યારે કરે અને પછી બેસી જાય, કાંઈ સૂઝ ન પડે. એમ ખેતર સાફ કરે પણ બીજ વાવ્યા વિના ઊગે ક્યાંથી? બીજ વિના ઝાડના ઢેફા ફાટતા હશે?

એમ ભગવાનઆત્મા અખંડાનંદ પ્રભુ, એનો અનુભવ કર્યા વિના મોક્ષના કણહલા ક્યાંય પાકે નહિ. બહારની ક્રિયાકાંડ કરીને મરી જાય. દયા પાળે ને વ્રત પાળે ને ભક્તિ કરે ને પૂજા કરે ને લાખો, કરોડોના દાન કરે, સમજાણું કાંઈ? લાખો, કરોડોના દાન કરે અને લાખ, કરોડ મંદિર બનાવે. હરામ ધર્મ હોય એમાં તો. શુભભાવ થાય. શુભભાવ પુણ્ય થાય. સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો કહે છે ને, જુઓને, આકરી ભાષા બધી લીધી છે. (અહીં) ‘કહ્યું છે કે ગ્રંથ વાંચવાથી જ ધર્મ નહિ થાય. ગ્રંથોનું પઠનપાઠન એટલા માટે ઉપયોગી છે કે જગતના પદાર્થો,...’ જાણીને પછી આત્માનો અનુભવ કરવો. સમજાય છે? ‘જો શુદ્ધાત્માની પ્રાપ્તિ ન કરે, કેવળ શાસ્ત્રોના અભ્યાસી મહાન વિદ્વાન અને વક્તા થઈને ધર્મઆત્મા હોવાનું અભિમાન કરે...’ શુદ્ધાત્મા ભગવાન પરમાનંદની મૂર્તિનો અનુભવ ન હોય, સમ્યગ્દર્શન નથી, એનો અનુભવ નથી, કેવળ શાસ્ત્રોનો પાઠી (છે), એકલા શાસ્ત્રો ભણે, દુનિયામાં મહાન વિદ્વાન કહેવાય, વક્તા પાછું પાંચ-પાંચ લાખ માણસમાં ભાષણ આપે. ‘ધર્મઆત્મા હોવાનું અભિમાન કરે તો એ બધું મિથ્યા છે.’ એ કંઈ ધર્મઆત્માપણું નથી. આહાહા...! હૈં?

મુમુક્ષુ :- આવું અનાદિથી ચાલ્યું આવે છે.

ઉત્તર :- અનાદિથી એમ ને એમ ચાલ્યું આવે છે.

ધર્મ તો આત્માનો નિર્વિકલ્પ અનુભવ કરવો એ ધર્મ છે. ભગવાનઆત્મા આનંદ ને જ્ઞાનનું અંદરમાં વેદન કરે એનું નામ ધર્મ છે. એ ધર્મ વિના બહારના શાસ્ત્રોના ભણતરમાં વિદ્વતા ધરાવી અભિમાન કરે (તો એ) મિથ્યા છે.

‘એવી જ રીતે કોઈ ઘણા શાસ્ત્રોનો સંગ્રહ કરે,...’ ભરો પુસ્તકો પાંચ-દસ લાખ મોટા. સમજ્યા ને? જેમ દાણાનો સંગ્રહ કરે છે ને? એમ આ પુસ્તકનો સંગ્રહ કરે. કહો, સમજાણું? ‘પીંછી રાખીને સાધુ કે ક્ષુલ્લક શ્રાવક થઈ જાય,...’ લ્યો! પુસ્તક ખૂબ રાખે, પીંછી રાખે. સમજાણું? ‘કેશ લોચ કરે, એકાંત મઠમાં કે ગુફામાં બેસે પરંતુ શુદ્ધાત્માની ભાવના ન કરે,...’ અંતર આનંદસ્વરૂપ ભગવાન, એનો અંતર દષ્ટિ, જ્ઞાન ને અનુભવ ન કરે, ‘બાહ્ય મુનિ કે શ્રાવકના વેષને જ ધર્મ માની લે તો એમ માનવું મિથ્યા છે. શરીરના આશ્રયે જે વેષ હોય તે કેવળ નિમિત્ત છે, વ્યવહાર છે, ધર્મ નથી.’ એ વ્યવહાર, ધર્મ નથી. સમજાણું?

‘વ્યવહાર ક્રિયાકાંડથી કે ચારિત્રથી રાગભાવ શુભભાવ થવાથી પુણ્યબંધનો હેતુ છે...’ લ્યો, સમજાણું? એ ‘નિર્જરા અને સંવરનો હેતુ નથી... મુમુક્ષુજીવે આ વાતનની દઢ શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ કે ભાવની શુદ્ધિ જ મુનિ અથવા શ્રાવક ધર્મ છે,...’ એ ધર્મઆત્માને એ દઢતાથી

શ્રદ્ધામાં રાખવું જોઈએ કે અંદરમાં આત્માના પુણ્ય-પાપના ભાવ વિના આત્માની શુદ્ધિની ભાવના થવી અને ભાવ થવો એ જ મુનિ અને શ્રાવકધર્મ છે. સમજાણું? અશુભભાવથી બચવા માટે શુભભાવ આવે. સમજાય છે?

‘કોઈ જીવ ગમે તેટલું ઊંચું બાહ્ય ચારિત્ર પાળે અને કોઈને ગમે એટલા શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન હોય તો પણ નિશ્ચય ધર્મ વિના સારરહિત છે,...’ કહો, ‘રતનલાલજી’! થોથા છે, એકડા વિનાના મીંડાં છે. કોરે કાગળે. હેં?

મુમુક્ષુ :- ધર્મની ઓળખાણ તો થાય.

ઉત્તર :- ધૂળમાં ધર્મની ઓળખાણ નથી થતી. ધર્મની ઓળખાણ, ધર્મી આત્માની ઓળખાણ શુદ્ધ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને શાંતિનો અનુભવ એ ધર્મની ઓળખાણ છે. દયા, દાન, વ્રતના પરિણામ એ તો વિકાર છે, એ ધર્મની ઓળખાણ છે નહિ. ભારે વાત આકરી.

‘નિશ્ચયધર્મ વિના સાર રહિત છે, ચાવલ વિનાના ફોતરા બરાબર છે.’ જેમ ચાવલ ન હોય અને એકલા ફોતરા હોય. ફોતરા કહે છે ને? તુષ.. તુષ. એમ આત્માના શુદ્ધ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, અનુભવ વિના એ બાહ્ય ક્રિયા મહાવ્રતના પરિણામ આદિ બધા થોથા, થોથા છે. ‘પુણ્યબંધ કરાવીને સંસારનું ભ્રમણ વધારનાર છે.’ બધાની વાત (કરી છે). ઓલો કહે, સંસાર વધારે? સંસાર વધારે? પાછો ટીકા કરે. આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય પ્રભુ, નિર્વિકલ્પ આનંદકંઠ, એનો અનુભવ, સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન વિના જેટલી ક્રિયા પંચ મહાવ્રત આદિની, દયા, દાન, ભક્તિ, પૂજાની કરે એ બધી પુણ્યબંધની કરનાર છે. સંસારભ્રમણ વધારનાર છે. એમાં તો સંસાર વધે છે, એમ અહીં તો કહે છે. કહો, ‘મોહનભાઈ’! જેટલો અંશ વીતરાગ છે એટલો ધર્મ છે, એમ કહેવું છે. સમજાણું?

‘હે આત્મા! તું આ પાપનો બંધ કરનારી કલ્પનાને છોડ, એમ અહંકાર ન કર કે હું શૂરવીર છું.’ છેલ્લો બોલ-દાખલો છે. ‘બુદ્ધિમાન છું, ચતુર છું, સૌથી વધારે લક્ષ્મીવાળો છું,...’ છોડી દે એ વાત. ભગવાનઆત્મા નિરાળો જ્ઞાનાનંદ છે, એને આવા બહારના અભિમાન શેના? મોટો પૈસાવાળો છું, મને દુનિયા કરોડો(પતિ) માને છે, હું ‘ગુણવાન છું, સમર્થ છું અથવા સર્વ મનુષ્યોમાં અગ્ર છું, મુનિરાજ છું. નિરંતર નિર્મળ આત્મતત્ત્વનું જ ધ્યાન કર.’ એ અહંકાર છોડી દે. ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વભાવી વસ્તુ, એનો નિરંતર અનુભવ કર તો મોક્ષની લક્ષ્મી મળશે. બાહ્ય ક્રિયાકાંડમાં કાંઈ વળે એવું નથી. ભારે આકરું પણ. લ્યો! આ ‘શીતલપ્રસાદ’ તો ચોખ્ખું લખે છે.

મુમુક્ષુ :- વ્યવહાર સાબિત કરી વ્યવહારને ઉડાડે છે.

ઉત્તર :- વ્યવહાર સાબિત નથી કર્યો? વ્યવહાર છે, કોણે ના પાડી? વ્યવહારથી લાભ થાય એ ના પાડે છે, વ્યવહારથી લાભ ના પાડે છે. એ ૪૭ મી ગાથા (પૂરી) થઈ.

રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરી આત્મામાં સ્થિતિ કરવી તે ધર્મ છે.
 રાય-રોસ બે પરિહરિવિ જો અપ્પાણિ વસેઈ.
 સો ધમ્મુ વિ જિણ-ઉત્તિયડ જો પંચમ-ગડ્ડ પેઈ. ॥૪૮॥
 રાગ-દ્વેષ બે ત્યાગીને, નિજમાં કરે નિવાસ;
 જિનવરભાષિત ધર્મ તે, પંચમ ગતિ લઈ જાય. ૪૮.

અન્વયાર્થ :- (રાય રોસ બે પરિહરિવિ) રાગદ્વેષ બંનેનો ત્યાગ કરીને, વીતરાગ થઈને (જો અપ્પાણિ વસેઈ) જે પોતાની અંદર (આત્મામાં) વાસ કરે છે, આત્મામાં વિશ્રામ કરે છે (સો ધમ્મુ જિણ વિ ઉત્તિયડ) તેને જ જિનેન્દ્રદેવે ધર્મ કહ્યો છે. (જો પંચમ ગડ્ડ પેઈ) એ જ ધર્મ પંચમગતિ-મોક્ષમાં લઈ જાય છે.

‘રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરીને આત્મામાં સ્થિતિ કરવી તે ધર્મ છે.’

રાય-રોસ બે પરિહરિવિ જો અપ્પાણિ વસેઈ.
 સો ધમ્મુ વિ જિણ-ઉત્તિયડ જો પંચમ-ગડ્ડ પેઈ. ॥૪૮॥

શું કહે છે? બહુ ટૂંકા શબ્દોમાં ટૂંકું કહે છે. જે કોઈ આત્મા પુણ્ય ને પાપના, રાગ ને દ્વેષના ભાવને છોડી દઈને, શુભ અને અશુભભાવ જે રાગ-દ્વેષમય છે તે બંધના કારણ છે, તેને છોડી દઈને. ‘અપ્પાણિ વસેઈ’ જે આત્મામાં વસે છે. દેખો! પુણ્ય અને પાપના ભાવમાં વસવું તે આત્માનું વસવું નથી, એમ કહે છે. એ શુભભાવમાં વસવું એ પણ આત્માનું વસવું નથી, એમ કહે છે. બહુ ટૂંકી ભાષામાં (કહે છે).

રાગ-દ્વેષના વિકલ્પો છોડી દઈ, શુભ-અશુભની રાગની વૃત્તિઓ છોડી ‘અપ્પાણિ વસેઈ’ ‘અપ્પાણિ’ એ ત્રિકાળી આત્મા છે, વસવું એ અંદર સ્થિરતા છે. આત્મામાં વિશ્રામ કર. આહાહા...! ભગવાન ચૈતન્યધામ અંદર બિરાજે છે. પૂર્ણાનંદનો નાથ ભગવાનઆત્મા શાશ્વત બિરાજે છે આત્મા એમાં વસ, એમાં વિશ્રામ કર, એમાં ઠર. એ મુક્તિનો ઉપાય છે. એ ‘યોગસાર’ છે, એમ કહેવું છે ને! ‘વસેઈ’ તે ‘યોગસાર’ છે. ભગવાનઆત્મા જેને કહીએ એ તો શુદ્ધસ્વભાવી વસ્તુ છે. શુદ્ધસ્વભાવી વસ્તુમાં વસવું એને યોગસાર કહે છે, તેને મોક્ષનો માર્ગ કહે છે.

‘સો ધમ્મુ જિણ વિ ઉત્તિયડ’ એને વીતરાગ પરમેશ્વરે ધર્મ કહ્યો છે. સર્વજ્ઞદેવ પરમેશ્વર, જેને એક સમયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોકનું જ્ઞાન હતું, એવા પરમેશ્વરે આને આત્મામાં વસવું તેને ધર્મ કહ્યો છે. જુઓ! ભાષા છે ને? આહાહા...! પરમેશ્વર સર્વજ્ઞદેવ ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા વીતરાગ પરમેશ્વરની વાણીમાં એમ આવ્યું છે કે, જેટલો ભગવાનઆત્મા શુદ્ધભાવે છે એમાં વસે તેટલો એને ધર્મ થાય. સમજાણું કાંઈ?

‘સો ધમ્મુ જિણ વિ ઉત્તિયલ’ વીતરાગ પરમેશ્વરે સર્વજ્ઞદેવે આ આત્મા આનંદમય જોયો છે, એ આનંદમાં જેટલો વસે એટલો ભગવાન પરમાત્માએ ધર્મ કહ્યો છે. જેટલો એ પુણ્ય ને પાપમાં જાય તેને ભગવાને અધર્મ કહ્યો છે. આહાહા...! ભારે વાત. ‘માંગીરામજી’! ભારે આકરી વાત. ચાલે છે ને? ‘દિલ્લી’માં શું ચાલે છે? થોડું ચાલે છે, એમ કહે છે.

ભાઈ! આ એક આત્મા છે કે નહિ? તો આત્મા તો એને કહીએ કે, જેમાં કર્મ, શરીર ને પુણ્ય-પાપના ભાવ વિનાની ચીજને આત્મા કહીએ. આત્મા એને કહીએ અને કેવળીએ એને આત્મા કહ્યો, પરમેશ્વરે એને આત્મા કહ્યો. શરીર, કર્મને તો ભગવાને અજીવ કહ્યા. વાણી, શરીર અને કર્મ અજીવ કહ્યા. આત્મામાં પુણ્ય-પાપના ભાવ થાય એને ભગવાને આસ્રવ, બંધનું કારણ કહ્યું. એ કંઈ આત્મા નથી. આહાહા...! ભારે વાત આકરી. એ આસ્રવના પુણ્ય-પાપના ભાવ વિનાની ત્રિકાળી આત્મચીજ તે તો એકલો વીતરાગી વિજ્ઞાનઘન શુદ્ધભાવથી ભરેલું તત્ત્વ છે. એવા શુદ્ધભાવમાં વસે તેને શુદ્ધભાવ પ્રગટ થાય છે. સમજાણું કાંઈ? જેટલો એ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામમાં આવે એટલો તે અશુદ્ધભાવ છે, બંધભાવ છે, એ અધર્મભાવ છે.

મુમુક્ષુ :- અશુદ્ધભાવ એટલે બંધભાવ.

ઉત્તર :- અહીં તો કહ્યું ને, જુઓને! બે જ ભાષા છે, બે જ વાત છે. રાગ-દ્વેષના વિકલ્પો શુભ હો કે અશુભ હો, એને છોડી દઈને ભગવાનઆત્મા અનંત શાંત અને આનંદ સચ્ચિદાનંદમૂર્તિ પ્રભુ, એમાં વસે એ ભગવાનઆત્મા આત્મામાં વસે, રહે, ઠરે, એકાગ્ર થાય એટલો શુદ્ધભાવ પ્રગટ થાય, એટલો ભગવાને ધર્મ કહ્યો છે અને એ ધર્મ પંચમગતિનું કારણ છે. છે ને? પંચમગતિને પમાડે છે. ‘જોઈ’ (અર્થાત્) ‘લઈ જાય છે.’ એ ધર્મ પાંચમી ગતિ એવી મોક્ષને પમાડે છે. પણ વચ્ચે આ શુભભાવ દયા, દાન, વ્રતાદિ, ભગવાનની ભક્તિ આદિ હો ભલે, પણ એ મોક્ષને પહોંચાડે એવી એનામાં તાકાત નથી. એ બંધકારણ છે. આહાહા...! જેમ પાપના ભાવ બંધનું કારણ છે, એવો પુણ્યનો ભાવ પણ બંધનું કારણ છે. એમાં વસવું એ કંઈ મોક્ષગતિમાં લઈ જાય એવી એનામાં તાકાત નથી. બેય દુઃખ છે. શું કીધું એણે?

મુમુક્ષુ :- એટલો તો માર્ગ કપાણો.

ઉત્તર :- જરીયે કપાણો નથી. પુણ્ય અને પાપ બંધનના જ કારણ છે. આહાહા...! એને ગળે ઊતરવું (કઠણ પડે).

ભગવાનઆત્મા સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ વીતરાગ, એમણે જ્ઞાનમાં તારો આત્મા જોયો એ આત્મા તો પૂર્ણ શુદ્ધ આનંદકંદ છે. એવા આત્મામાં અંતરમાં એકાગ્ર થઈને ઠરવું એનું નામ શુદ્ધઉપયોગ અને શુદ્ધ ધર્મ છે, એ એક જ મુક્તિનું કારણ છે, બાકી કોઈ મોક્ષનું કારણ છે નહિ. આહાહા...! જુઓને, ઓલા ધર્મ માનીને બિચારા મંદિર ને જાત્રા,

પાંચ-પાંચ લાખ કાઢે. જાત્રા (કરીશું તો) મુક્તિ થશે. ધૂળમાંય નહિ થાય. રાગ મંદ (આવે), અશુભથી બચવા શુભભાવ હોય છે. અશુભથી બચવા શુભભાવ હોય છે પણ એનાથી સંવર, નિર્જરા થાય એમ છે નહિ. ભારે, ભાઈ! તો કરવું શું કરવા? એ ભાવ આવે, ભાઈ! જ્યારે એને પાપભાવ ન હોય, એક વાત. શુદ્ધ સ્વરૂપમાં સ્થિરતા ન હોય, બે વાત. શું કીધું? શુભભાવ એની મેળાએ આવે છે, આવ્યા વિના રહે જ નહિ. જ્યાં સુધી આત્મા પૂર્ણ વીતરાગપણાને ન પામે ત્યાં સુધી વચમાં શુભભાવ આવે, પણ એ આવે એ મોક્ષનું કારણ છે, એમ નહિ. આત્માને શાંતિનું કારણ છે, એમ નહિ. એ શુભભાવ પોતે જ અશાંતિ છે. આહાહા...! આ જુઓ આવ્યું. અશુભભાવ તીવ્ર અશાંતિ, શુભભાવ મંદ અશાંતિ, પણ છે અશાંતિ. લ્યો, ઠીક. પણ અશાંતિ છે, એમાં જરીયે શાંતિ નથી. જરીયે નજીક નથી. અશાંતિમાં શું નજીક આવ્યું?

ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, અનાદિઅનંત ચૈતન્યજ્યોત, અનાદિઅનંત અકૃત્રિમ અણકરાયેલ અવિનાશી, એવો ચૈતન્યપ્રભુ, એના સ્વભાવમાં તો પરમાનંદ અને શુદ્ધતા ભરી છે. એને પુણ્ય-પાપના વિકલ્પથી ખરીને સ્વરૂપમાં વસવું એ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ આત્મામાં વસવું છે. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ: જે ભગવાન ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ના શિષ્ય ‘ઉમાસ્વામી’એ કહ્યું. ‘સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ:’ એ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર આત્માની નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ પર્યાય છે. એ આત્મામાં વસે એ પર્યાય કહેવાય છે. નિમિત્ત અને રાગમાં અટકે એને ન્યાં આત્મામાં વસ્યો ક્યાંથી આવ્યો? આત્મામાં વસે તેને આત્માની પૂર્ણ દશા પ્રગટ થાય. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- રોગ ઘટે કેવી રીતે?

ઉત્તર :- રોગ ઘટે પણ ક્યારે? આત્મામાં રોગ જ નથી. રોગ વિનાની ચીજ અને નિરોગતા દેખે, એમાં ઠરે તો નિરોગતા પ્રગટ થાય. ૧૦૫ ડિગ્રી તાવ ઘટ્યો અને ૯૯ રહ્યો, છ મહિના ચાલ્યો તો એને ક્ષયની શંકા પડી. ૯૯-૯૯ રહ્યા કરે છે, ભાઈસાહેબ! કાંઈક હશે, રાત્રે ઊંનું બહુ રહે છે. રાત્રે ૧૨ વાગ્યા પછી તપે છે. છ મહિના સુધી ન મટે તો એણે અહીં ઇસ્પિતાલ આવવું જોઈએ. એણે ‘અમરગઢ’ની ઇસ્પિતાલ ફોટા લેવા આવવું જોઈએ. શું છે? ભઈ! છ મહિનાથી ૯૯, ૯૯, ૯૯ થોડો થોડો રહ્યા કરે છે. એ લાંબો કાળ રહે તો ક્ષયમાં જાય. સમજાણું? એમ મંદ રાગ પણ એમ ને એમ કર્તૃત્વબુદ્ધિએ રહે તો એ ક્ષયમાં-મિથ્યાત્વમાં જાય છે. આહાહા...!

ધર્મ તો આત્માનો નિજ સ્વભાવ છે. જિનેન્દ્રએ ધર્મ કહ્યો, ભગવાને એને ધર્મ કહ્યો. ‘ધર્મ પોતાની જ પાસે છે...’ ક્યાંય બહાર ગોતવા જાવું પડે એવું નથી. જગતને વ્યવહારથી દેખવું એવી એક વાત લીધી છે, ઠીક છે. બે-ત્રણ વાતું બધી લીધી છે, ઠીક છે, સાધારણ વાત છે. કહો? એ ૪૮ ગાથા (પૂરી) થઈ.

આશા-તૃષ્ણા જ સંસાર-ભ્રમણનું કારણ છે.

આઝ ગલઈ ણવિ મણુ ગલઈ ણવિ આસા હુ ગલેઈ ।

મોહુ ફુરઈ ણવિ અપ્પ-હિઝ ઇમ સંસાર ભમેઈ ।।૪૯।।

મન ન ઘટે આયુ ઘટે, ઘટે ન ઇચ્છા-મોહ;

આત્મહિત સ્ફુરે નહિ, એમ ભમે સંસાર. ૪૯.

અન્વયાર્થ :- (આઝ ગલઈ) આયુષ્ય ગળી જાય છે. (મણુ ણવિ ગલઈ) પરંતુ મન ગળતું નથી. (આસા ણવિ ગલેઈ) ન આશા તૃષ્ણા ગળે છે. (મોહુ ફુરઈ) મોહભાવ ફેલાતો રહે છે (અપ્પાહિઝ ણવિ) પરંતુ પોતાના આત્માનું હિત કરવાનો ભાવ થતો નથી. (ઇમ સંસાર ભમેઈ) આ રીતે આ જીવ સંસારમાં ભ્રમણ કર્યા કરે છે.

૪૯. ‘આશા તૃષ્ણા જ સંસાર-ભ્રમણનું કારણ છે.’

આઝ ગલઈ ણવિ મણુ ગલઈ ણવિ આસા હુ ગલેઈ ।

મોહુ ફુરઈ ણવિ અપ્પ-હિઝ ઇમ સંસાર ભમેઈ ।।૪૯।।

કહે છે, અરે...! આત્મા, આયુષ્ય તો ચાલ્યું જાય છે, ભાઈ! જે કંઈ આયુષ્ય લઈને આવ્યો-૮૦-૮૫-૯૦-૧૦૦, એ તો આયુષ્ય ચાલ્યું જાય છે, બાપા! આયુષ્ય ગળે પણ તારી તૃષ્ણા ગળતી નથી. આહાહા...! છે ને? ‘આયુષ્ય ગળી જાય છે પરંતુ મન ગળતું નથી.’ કેમકે જ્યાં પરની ભાવના છે તેમાં મન ગળે શી રીતે? આત્મા આનંદસ્વરૂપની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન વિના તૃષ્ણા ઘટે નહિ. અજ્ઞાનીને આ કરું, આ કરું, આ કરું, આ કરું... પુણ્ય-પાપ કરું, પુણ્ય-પાપ કરું, પુણ્ય-પાપ કરું એ તૃષ્ણા ચાલી જાય છે.

‘ન આશા તૃષ્ણા ગળે છે.’ મોટો થયો એમ અંદર ઊંડે ઊંડે આશા વધ્યે જ જાય, એ આશાના છોડ લાંબા થાય. આશાના બીજડા વાવ્યા હોય ને પછી મોટો થાય, વૃદ્ધ થાય એટલે થઈ રહ્યું, કરી શકે નહિ પછી ઝાંવા મારે, અંદર વિચારના ઝાંવા મારે. આનું આમ થાય તો ઠીક, આનું આમ થાય તો ઠીક.. હવે કાંઈ કરી શકતો નથી. ઠીક થાય કે ન ઠીક થાય, શું કામ છે તારે? આત્માનું ઠીક થાય એટલે તારું કલ્યાણ થાય. સમજાશું? આશા તૃષ્ણા ગળતી નથી.

‘મોહ ભાવ ફેલાતો રહે છે...’ ભગવાનઆત્માના સ્વરૂપની શ્રદ્ધા અને ભાન વિના આ કરું... એમ કહેવા માગે છે. આ પર તરફનું આ કરું, આ કરું એમાં તો તૃષ્ણા વધી જાય છે. એમાં કાંઈ આત્માને એકાગ્ર થવાનો પ્રસંગ છે નહિ. આહાહા...! આનંદઘનજીએ કહ્યું ને? ‘આશા ઔરન કી કચા કીજે? આશા ઔરન કી કચા કીજે? જ્ઞાન સુધારસ પીજે, આશા

ઔરન કી ક્યા કીજે? સમજાણું? ‘ભટકત દ્વાર દ્વાર લોકન કે કૂકર આશા ધારી’ કૂકર આશા – કૂતરા હોય છે ને? કૂતરા. ‘ભટકત દ્વાર દ્વાર લોકન કે’ ભૂખ લાગે (એટલે) બહારમાં જ્યાં ત્યાં ભટકે. બારણા હોય ત્યાં માથું મારે. એ.. ટૂંકડો આપજો, એ... બટકું આપજો, એ... બટકું આપજો. એમ આ મૂઢ જ્યાં હોય ત્યાં માન આપજો, મને મોટો કહેજો. મને માન આપજો, મને મોટો કહેજો, મને સારો કહેજો, હું ઊંચો છું એમ કહેજો. એ આશા તૃષ્ણાના ટૂંકડા માગવામાં ભિખારી ભમ્યા કરે છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- હું મોટો છું એવી આશા રાખે, કહેવા ન જાય.

ઉત્તર :- કહેવા જાય, જલસો કરે તેને કહેવા જાય. બે-ચારને ખાનગી કહેજો, હોં! હું અહીંથી જાઉં છું ને જલસો તૈયાર કરજો. મારું નામ ન લેશો. સમજાણું? અને પૈસા જોઈતા હોય તો હું આપીશ. બસો-ત્રણસો જોઈતા હોય તો હું આપીશ, પણ જલસો કરજો, જલસો. બધા ભેગા થાય ને બહુ માણસ થાય, હું તો આને લાયક નહોતો પણ મને તમે આ માન આપ્યું એ તમારી મોટપ છે. એમ કરીને એકબીજા માખણ ચોપડે. હેં? હું તો આને લાયક નહોતો પણ એ તમારી મોટપ છે કે તમે બીજાને મોટપ આપો છો. ઓલા પણ ખુશી થાય અને આ પણ ખુશી થાય. જાઓ, મરો બેઈ! બને છે ને આ? એ..ઈ...! આ ઊંધું બને છે આવું. ઓલાને ખાનગી કહે, જુઓ ભાઈ! આટલું કરજો, હોં! મારી આબરુ વધે એટલું થોડું રાખજો. મિત્ર તમે છો ને. પોતે ન કહે, મિત્રની પાસે કરાવે. જગતમાં આમ બને છે. ભિખારીઓ છે, રાંકા છે, માળા! દુનિયા પાસે માન લેવા માગે (છે). આ રાજા, મહારાજા બધા ભિખારા છે. સમજાણું કાંઈ? ભલે કરોડ કરોડના તાલુકા કહેવાય, (પણ) રાંકાના રાંકા છે. ભિખારીમાં ભિખારી (છે). અમને મોટા કહો, અમે રાજા છીએ. અમને મોટા ગણો.

એકવાર અમે જોયું હતું ને! ‘પાલીતાણા’ દરબાર હતા ને? શું (નામ)? આ ગુજરી ગયા ઈ. ‘બહાદુરસિંહજી’! અમે (સંવત) ૨૦૦૬ની સાલમાં બહાર નીકળ્યા હતા ને? જવા માટે. રસ્તામાં કણબીઓને એવું મનાવે. તે દિ ‘ગાંધી’નું જોર હતું ને? ઓલામાં ઊભા હતા, નહિ? ઓલા ગામમાં. તમે નહોતા, નહિ? તમે નહોતા ને? ક્યારે કઈ તીથી ને કાળની વાત નથી. ત્યારે આ હતું કે નહિ, એટલી વાત છે. એની લાઈન જુદી છે. ત્યાં આગળ એ બે ઘોડામાં ઊભા હતા. અને બે ઘોડા ઊભા હોય એને કહેતા હતા, સમજ્યા ને? એ.. પટેલો! આમ ન કરજો, એ.. પટેલો! આમ ન કરજો. એ બધાને કહેતા હતા. અરે...! કીધું, આ પણ ભિખારી છે. સમજાણું કાંઈ? ભિખારી છે, આ રાંકા છે, કીધું.

કહે છે, આહાહા! ૪૮ છે ને એ. આયુષ્ય ગળે અને તૃષ્ણા ગળતી નથી. આયુષ્ય જાય તેમ તૃષ્ણા વધે જાય છે. સમજાણું કાંઈ? ‘મોહુ ફરડ’ અને મોહભાવ ફેલાતો જાય છે. ‘અપ્પાહિત ણવિ’ ‘પરંતુ પોતાના આત્માનું હિત કરવાનો ભાવ થતો નથી.’ આહાહા..!

વખત ચાલ્યો જાય છે. બધોય માનમાં, સન્માનમાં, મોટપમાં. આ કર્યું ને આ મને માન્યું ને આણે મોટો કર્યો. (જીવન) ચાલ્યું એમાં ને એમાં. આત્માનું હિત કરવાના કાળ બધા ચાલ્યા ગયા. એનું છે ને? ઓલું ગુજરાતી છે ને? શું છે ગુજરાતી? ગુજરાતી છે કે નહિ? કેટલામું છે આ? ૪૯. આમાં ૪૮ હશે. આમાં થોડો ફેર છે, હોં! એકનો ફેર છે.

મન ન ઘટે આયુ ઘટે, ન ઘટે ઈચ્છા-આશ;

તૃષ્ણા મોહ સદા વધે, તેથી ભમતો ખાસ. ૪૮.

ઘણા શ્લોક કર્યા છે.

આયુ ગલે મન ના ગલે, ઇચ્છા આશા ન ગલંત।

તૃષ્ણા મોહ સદા વધે, યા હી ભવ મટકંત।।૪૮।।

હિન્દી છે. અહીં તો એમ કહેવું છે, રાજા ને ભિખારી પરથી કાંઈક મોટપ માગે છે એની તૃષ્ણા વધે જાય અને મોહની સ્થૂળતા વધી જાય અને આત્માનું હિત એને સૂઝતું નથી. આમ જાણે કે, અમે વધી ગયા, મોટા થઈ ગયા, આમ થયા, આમ થયા. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? છોકરા સારા થયા, પછી પેદાશ કર્યે વધે. મૂઢ જાણે કે અમે વધ્યા. શેના વધ્યા?

‘શ્રીમદ્’ ન કહ્યું? ‘લક્ષ્મી અને અધિકાર વધતાં શું વધ્યું તે તો કહો?’ લક્ષ્મી વધી. બે કરોડ, પાંચ કરોડ, ધૂળ કરોડ. ‘લક્ષ્મી અને અધિકાર વધતાં શું વધ્યું તે તો કહો?’ ૧૬ વર્ષે કહે છે. ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ સોળ વર્ષે (કહે છે). સાત વર્ષે જાતિસ્મરણ હતું. આ ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’. ૧૯૮૭માં દેહ છૂટી ગયો. સાત વર્ષે જાતિસ્મરણ પૂર્વ ભવનું જ્ઞાન હતું. સોળ વર્ષે ‘મોક્ષમાળા’ બનાવી એમાં એમ કહે છે, ‘લક્ષ્મી અને અધિકાર વધતાં શું વધ્યું તે તો કહો?’, શું કુટુંબ કે પરિવારથી વધવાપણું એ નય ગ્રહો. વધવાપણું સંસારનું નરદેહને હારી જવો, એનો વિચાર નહીં અહોહો એક પળ પણ તમને હવો!’ લક્ષ્મી વધી, દુકાનો વધી, ઓલા શું કહેવાય તમારા? મોઢા આગળ (બેઠા હોય એને શું) કહેવાય? મુનિમો! મુનિમો વધ્યા, આ વધ્યા. ધૂળેય વધી નથી, સાંભળને! રખડવાનું વધ્યું છે.

મુમુક્ષુ :- દેખાય તો છે.

ઉત્તર :- દેખાય છે ને! રખડવાનું વધ્યું. હેરાન હેરાન થઈ ગયા છે. જુઓને! ખબર નથી પડતી? હેં? આહાહા! અરે...! ‘મુંબઈ’ જાય તો એનો છોકરો એની સાથે વાત ન કરે. એને કહે, બાપા! હમણાં મને ફૂરસદ નથી. ઇ જાય તો કહે, બાપા! મને હમણાં ફૂરસદ નથી, હોં! બેસો! જાઓ, ઘરે ખાઈ આવજો. હું નવરો (થાઉં) ને તમારી સાથે ખાવા આવું એની નવરાશ ન હોય.

અહીં તો કહે છે કે, બહારના સાધન વધ્યાથી વધેલો માનવું એ પરિભ્રમણના કારણમાં

વધ્યો છે, ગૂંચવાના કારણમાં (વધ્યો છે). નરદેહ, આવો મનુષ્યદેહ મળ્યો.. આહાહા..! માંડ જન્મ, જરા, મરણને ટાળવાનો આ ભવ છે. ભવને ભાંગવાનો ભવ (છે), એમાં ભવને વધારવાના સાધન વધ્યા. પણ આત્માનું હિત સ્ફુરતું નથી, એમ કહે છે. જુઓ! છે ને? 'પોતાના આત્માનું હિત કરવાનો ભાવ થતો નથી.' સમજાશું? આહાહા..! ચક્રવર્તી જેવી સંપદા ને ઘણી વાત લીધી છે.

અહીં છેલ્લો શબ્દ 'આત્માનુશાસન'નો છે. 'મનુષ્ય સદાય શરીરને પોષે છે અને વિષય ભોગ ભોગવતો રહે છે. આથી વધારે ખરાબ કામ બીજું શું હોય? તે વિષ પીને જીવન ચાહે છે.' ઝેર પીને જીવન ચાહે છે. ભગવાન અમૃતના આનંદકંઠમાં અંદર ડૂબે નહિ, અંદરમાં આવે નહિ અને બહારના ભટકમાં ભટકમાં ભટક્યા કરે, (એ) ઝેર પીને જીવન ચાહે છે. તૃષ્ણા વધી જાય. મરતા સુધી તૃષ્ણા વધે જાય, જાય નહિ, પાછો ફરે નહિ. કેમ, 'હરિભાઈ'? પછી ભાઈનું પણ માને નહિ.

એટલે કહે છે, એ બધી તૃષ્ણાને છોડ અને ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, અનુભવ કર. તારા કલ્યાણના પંથ એમાં છે. બાકી બીજે ઠેકાણે કલ્યાણ નથી, બધું અકલ્યાણ છે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

દષ્ટિ અનુસાર ક્રમબદ્ધપર્યાય થાય છે!

આત્મા જ્ઞાયકસ્વરૂપ....સમભાવી સૂર્ય છે, એવા સ્વભાવને જે જાણતો નથી ને સ્વછંદી થઈને મિથ્યાત્વની વિષમબુદ્ધિથી કર્તાપણું માને છે - પરમાં આડુંઅવળું કરવા માંગે છે - તેણે ખરેખર જીવને માન્યો નથી, જ્ઞાયકસ્વરૂપ જીવતત્ત્વને તેણે જાણ્યું નથી. કર્તાપણું માનીને ક્યાંય પણ ફેરફાર કરવા ગયો ત્યાં પોતે જ્ઞાતાપણે ન રહ્યો ને ક્રમબદ્ધપર્યાય જોયપણે છે તેને પણ ન માની એટલે અકર્તા-સાક્ષીસ્વરૂપ જ્ઞાયક જીવતત્ત્વ તેની દષ્ટિમાં ન રહ્યું. જ્ઞાયકસ્વભાવ ઉપર જેની દષ્ટિ છે તે જ્ઞાતા છે-અકર્તા છે અને નિર્મળ ક્રમબદ્ધપર્યાયપણે તે ઊપજે છે; જ્ઞાતાસ્વભાવ ઉપર જેની દષ્ટિ નથી ને પર સાથે નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ ઉપર જ જેની દષ્ટિ છે તેને ઊંઘી દષ્ટિમાં ક્રમબદ્ધપર્યાય અશુદ્ધ થાય છે. આ રીતે દષ્ટિ ફેરવવાની આ વાત છે. પરની દષ્ટિ છોડીને જ્ઞાયકસ્વભાવની દષ્ટિ કરવાની આ વાત છે. એવી દષ્ટિ પ્રગટ કર્યા વગર આ વાત યથાર્થપણે સમજાય તેવી નથી.

(આત્મધર્મ - ઓગસ્ટ ૨૦૦૮)